مذهب و باروری: تحلیل رفتار باروری گروه‌های مذهبی سنّی و شیعه شهر گله‌دار استان فارس

حسین محمودیان*، رضا نوبخت**

چکیده

تعلق مذهبی و مذهبی بودن (به‌عنوان عوامل فرهنگی) در بررسی موضوعات جمعیتی، به‌خصوص باروری، کمتر (دست‌کم در ایران) مورد توجه قرار گرفته است. سؤالات اصلی تحقیق حاضر این است که آیا میان دو گروه مذهبی سنّی و شیعه در زمینه باروری تفاوت وجود دارد؟ آیا این تفاوت معنی‌دار است؟ و آیا با کنترل مشخصه‌های اجتماعی، اقتصادی و جمعیتی این تفاوت معنی‌دار خواهد ماند؟ جامعه مورد تحقیق، شهر گله‌دار از توابع شهرستان مهر واقع در استان فارس می‌باشد. از جامعه مورد نظر تعداد ۳۰۶ نفر زن ازدواج کرده ۴۹-۱۵ ساله (از دو گروه مذهبی شیعه و سنّی) به‌صورت نمونه انتخاب شدند و رفتار باروری آن‌ها با توجه به فرضیات تحقیق مورد بررسی قرار گرفت. جهت تبیین باروری از سه فرضیهٔ خصایص و ویژگی‌ها، الهیات ویژه، و موقعیت گروه اقلیت استفاده شده است. در تحلیل داده‌ها از روش تحلیل طبقات چندگانه استفاده شده است. زنان سنّی میزان باروری بالاتری را نسبت به زنان شیعه داشته‌اند. هر چند بعد از ورود متغیرهای کنترل، از تفاوت باروری دو گروه مذهبی کاسته شد، اما تفاوت باروری هم‌چنان معنی‌دار باقی ماند. این تفاوت می‌تواند از طریق پایبندی به ارزش‌های (مذهبی و غیرمذهبی) گروه خودی در مقابل گروه بیرونی تبیین شود.

کلیدواژه‌ها: گروه‌های مذهبی، موقعیت گروه اقلیت، الهیّات ویژه، شیعه، سنّی، تحلیل طبقات چندگانه.

---

* دانشیار گروه جمعیت‌شناسی دانشگاه تهران، hmahmoud@ut.ac.ir

** کارشناس ارشد جمعیت‌شناسی و دستیار علمی دانشگاه پیام نور

تاریخ دریافت: ۸۸/۱۲/۳ **تاریخ پذیرش: ۸۹/۵/۲۶**

مسائل اجتماعی ایران، سال اول، شماره۱، تابستان ۱۳۸۹

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2024-03-29]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1389.1.7.7.8]

مقدمه

جمعیت ایران، همانند بسیاری از کشورهای جهان، در ۵۰ سال گذشته با رشد مداومی همراه بوده است. این جمعیت از حدود ۱۹ میلیون در سال ۱۳۳۵ به بیش از ۷۰ میلیون در سال ۱۳۸۵ رسیده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۷). با وجود کاهش مستمر مرگ و میر طی این دوره، زاد و ولد و باروری قطعاً نقش عمده‌ای را در این افزایش ایفا کرده است. هرچند باروری در ایران در سال‌های اخیر با کاهش جدی همراه بوده است، شدت این کاهش برای گروه‌های اجتماعی و فرهنگی متفاوت بوده است (عباسی شوازی و دیگران، ۱۳۸۳).

محققان حوزهٔ جمعیتی عوامل مختلفی را در جهت تبیین تغییرات باروری مورد بررسی قرار داده‌اند. به‌عنوان مثال، کالدول (۱۹۸۲) در نظریه خود، تغییر باروری را به تغییرات مربوط به جریان ثروت بین فرزندان و والدین مرتبط می‌داند. مک نیکول (۱۹۹٤: ۲۰۲- ۲۰۱) در تبیین باروری، به مجموعه‌ای از عوامل که در یک ساختار، دارای کنش متقابل هستند، اشاره می‌کند. ایسترلین در نظریه خود (عرضه و تقاضای فرزند) سطح باروری یک جامعه را متأثر از انتخاب‌های زوجین که بر اساس زمینه فرهنگی و خانوادگی آن‌ها شکل می‌گیرد می‌داند (ایسترلین، ۱۹۸۵).

علاوه بر عوامل اقتصادی و اجتماعی مؤثر بر باروری، مؤلفهٔ مذهب نیز به عنوان یک عامل فرهنگی می‌تواند بخشی از تحولات و تغییرات باروری را تبیین نماید. این که چرا افرادی با اوضاع اقتصادی و اجتماعی مشابه و برابر، اما متعلق به گروه‌های مختلف مذهبی، در مورد رفتار باروری به صورت متفاوت عمل می‌کنند، سؤالی است که می‌تواند نقش مذهب در رفتار باروری را توضیح دهد. با وجود پژوهش‌های انجام شده در زمینه باروری در ایران (آقاجانیان، ۱۹۹۱؛ عالی‌نژاد و محمودی، ۱۳۷۸؛ عباسی شوازی، ۱۳۸۰) می‌توان چنین اظهار کرد که موضوع مذهب در مرکز ثقل پژوهش‌های انجام شده قرار نداشته است. تأکید بر تعیین‌کننده بودن ساختار اقتصادی و اجتماعی، ویژگی‌های اجتماعی و زیستی، و هم‌چنین عوامل بینابینی موجب شد تا برخی از عوامل

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2024-03-29]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1389.1.7.7.8]

همانند قومیت و مذهب و عوامل فرهنگی دیگر کمتر مورد توجه قرار گیرند. گنجانده‌نشدن پرسش‌هایی در زمینه مذهب در سرشماری‌ها و فقدان مجموعه اطلاعات قابل اعتماد در این مورد از عواملی بوده که موجب شده تاکنون رابطه مذهب و باروری به درستی مورد ارزیابی قرار نگیرد.

تحولات باروری در استان‌های سیستان و بلوچستان و آذربایجان غربی نشان می‌دهد که باروری زنان سنی (٤/٨ فرزند) نسبت به زنان شیعه (٣/٤ فرزند) در سطح بالاتری قرار دارد. نتایج حاکی از آن است که ٤٠ درصد از زنان استان سیستان و بلوچستان در صورت کمک مالی دولت خواهان فرزند بیشتر بودند، و از این میان ۲۹/۲ درصد را زنان سنی و ۱۹/۸ درصد را زنان شیعه تشکیل می‌دادند. هم‌چنین در مورد اجرای برنامه‌های تنبیهی دولت در قبال کاهش باروری، زنان شیعه دیدگاه مثبت‌تری به مسئله مورد بررسی داشته‌اند (عباسی شوازی و دیگران، ۱۳۸۳).

مسئله اصلی تحقیق حاضر این است که چرا زنان شیعه نسبت به زنان سنّی باروری پایین‌تری دارند؟ آیا تعالیم مذهبی می‌تواند این تفاوت‌ها را تبیین کند؟ یا این‌که وضعیت اقتصادی، اجتماعی و جمعیتی عامل این تفاوت‌ها است و تعالیم مذهبی نقش معنی‌دار و قابل توجهی ندارند. متفاوت بودن ارزش‌ها و هنجارها، تعالیم مرتبط با تولید مثل، مجاز بودن یا نبودن استفاده از وسایل جلوگیری از حاملگی، زمان و سن ازدواج، در بین دو گروه مذهبی، از جمله عوامل اصلی انجام مطالعه جاری در زمینه تفاوت باروری دو گروه مذهبی شیعه و سنّی بوده است.

مبانی نظری

مذهب به عنوان عامل فرهنگی، از طریق هنجارهای مرتبط با اندازه خانواده، تعداد فرزندان و سن ازدواج و هنجارهای مرتبط با متغیرهای بینابینی بر باروری تأثیر

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2024-03-29]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1389.1.7.7.8]

می‌گذارد (چمی[1]،۱۹۸۱: ۳). در مورد چگونگی تأثیر مذهب بر باروری سه فرضیه مهم وجود دارد:

فرضیه ویژگی‌ها و خصایص[2]

فرضیه الهیات ویژه[3]

فرضیه موقعیت گروه اقلیت[4] (لوکاس و میر، ۱۳۸۱: ۱۱۸).

فرضیه ویژگی‌ها و خصایص، اختلاف الگوهای باروری را بر اساس تفاوت‌هایی که در ویژگی‌های اقتصادی و اجتماعی افراد وجود دارد، تبیین می‌کند. این فرضیه اختلافات باروری را ناشی از تفاوت‌هایی می‌داند که در ویژگی‌ها و خصایص اقتصادی و اجتماعی افراد با گرایش‌های مذهبی مختلف نهفته است. بر اساس این فرضیه مذهب بالذات تأثیرگذار نیست، بلکه این ویژگی‌ها و خصایص اقتصادی و اجتماعی گروه‌های مذهبی هستند که بر باروری تأثیر می‌گذارند (چمی، ۱۹۷۷). فرضیه ویژگی‌ها و خصایص، تأثیر مذهب بر باروری را کاذب می‌داند و باروری گروه‌های مذهبی را با لحاظ کردن مشخصه‌های اقتصادی و اجتماعی تبیین می‌کند.

در فرضیه الهیات ویژه، آن دسته از گروه‌های مذهبی که دارای آموزه‌هایی در زمینه عدم استفاده از وسایل جلوگیری از حاملگی و ممنوع و حرام بودن سقط جنین هستند و از طرفی داشتن فرزند زیاد را ارزش می‌دانند باروری بالاتری نسبت به گروه‌هایی که استفاده از وسایل جلوگیری از بارداری را برای پیروان خود مجاز می‌شمارند، دارند (چمی، ۱۹۸۱). بنابراین استراتژی تحلیل باید با کنترل ویژگی‌های اقتصادی و اجتماعی شروع شود و اگر تفاوت‌های باروری پدیدار بودند اهمیت ایدئولوژی‌های مذهبی می‌بایست مورد ارزیابی قرار گیرد (لوکاس و میر، ۱۳۸۱: ۱۱۸).

یکی دیگر از فرضیه‌های مورد استفاده در جهت تبیین باروری گروه‌های قومی و مذهبی، فرضیه موقعیت گروه اقلیت است. موقعیت گروه اقلیت ممکن است نقش بسیار

---

1. Chamie
2. The characteristic hypothesis
3. The particularized theology hypothesis
4. The minority group status hypothesis

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2024-03-29]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1389.1.7.7.8]

مهمی در شکل‌دهی به الگوهای جمعیتی یک گروه مذهبی یا قومی ایفا کند (مک کویلان، ۲۰۰٤). این فرضیه متضمن در نظر گرفتن الگوی ویژه‌ای از تعامل بین موقعیت اقتصادی و اجتماعی و باروری در گروه‌های قومی و یا نژادی است (بین و مارکوم، ۱۹۷۸). موقعیت گروه اقلیت به دو صورت بر باروری تأثیر می‌گذارد. در حالت اول باروری گروه اقلیت با توجه به عدم امنیت و در حاشیه بودن اعضای آن تبیین می‌شود که در این صورت اعضای گروه اقلیت سعی می‌کنند خود را به اکثریت نزدیک نمایند. یکی از استراتژی‌های گروه اقلیت برای نزدیکی به اکثریت کاهش باروری است (گلدشایدر و اولنبرگ، ۱۹٦۹). حالت دوم زمانی است که گروه اقلیت به دنبال حفظ ارزش‌ها و هنجارهای گروهی خود است. در این وضعیت گروه قومی و نژادی برخی ارزش‌ها و هنجارها را مانند تعداد فرزندان ایده‌آل و داشتن خانواده بزرگ حفظ می‌کند (بین و مارکوم، ۱۹۷۸).

مطالعات مختلفی در مورد تفاوت باروری در گروه‌های مذهبی انجام شده است. محمودیان (۱۹۹۸) در بررسی باروری زنان مسلمان و غیر مسلمان در استرالیا، کاهش باروری زنان مسلمان را بیشتر از زنان غیر مسلمان می‌داند. کاهش باروری زنان مسلمان در تمامی گروه‌های سنی صورت گرفته، در صورتی که در مورد زنان غیرمسلمان فقط در دو گروه سنی اولیه انجام گرفته است. علی‌رغم کاهش بیشتر باروری زنان مسلمان، سطح باروری آن‌ها بیشتر از زنان غیرمسلمان می‌باشد. این تفاوت بر اساس تفاوت‌های اقتصادی و اجتماعی و تفاوت در مذهب تفسیر و تبیین می‌شود. مورگان (۲۰۰۲) در تحلیل و مقایسه باروری زنان مسلمان و غیرمسلمان، عواملی نظیر استقلال زنان و قدرت آن‌ها را وارد تحلیل می‌کند. وی بیان می‌کند که زنان مسلمان دارای فرزندان بیشتری بوده و تمایلی به استفاده از وسایل پیش‌گیری از بارداری ندارند و این مسئله با اقتدار و استقلال زنان در خانه رابطه معنی‌داری دارد. میشرا (۲۰۰٤) در مطالعهٔ تفاوت باروری مسلمانان و غیرمسلمانان در هند، عوامل اقتصادی و اجتماعی را تأثیرگذار نمی‌داند و به این مسئله اشاره می‌کند که باروری مسلمانان بیشتر تابع استفاده از روش‌های موقتی، در

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2024-03-29]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1389.1.7.7.8]

مقایسه با روش‌های عقیم‌سازی، اعتماد بیشتر به خدمات بخش خصوصی، و مخالفت بیشتر با کنترل بارداری می‌باشد. فروتن (۲۰۰۸) نیز تفاوت در مشارکت در نیروی کار در بین زنان مسلمان و غیرمسلمان در استرالیا را با توجه به مذهب مورد بررسی قرار می‌دهد. هرچند زنان مسلمان میزان پایین‌تری از مشارکت در نیروی کار و اشتغال، نسبت به زنان غیرمسلمان را تجربه کردند، این تفاوت بیشتر به ساختارهای اجتماعی و فرهنگی جوامع مبدأ آن‌ها، نه الزاماً به نوع مذهب آن‌ها، نسبت داده شده است.

نمودار۱ نحوه تأثیر مذهب بر باروری را نشان می‌دهد. چنین فرض می‌شود که ویژگی‌های اقتصادی (نظیر درآمد)، اجتماعی (نظیر تحصیلات) و جمعیتی (نظیر بعد خانوار) از طریق متغیرهایی همانند نگرش نسبت به اندازه خانواده، ترجیح جنسی، هزینه و منافع فرزندان بر متغیرهای بینابینی[1] تأثیر گذاشته و نهایتاً باروری را دستخوش تغییر می‌کنند.

تعلق مذهبی از طریق ویژگی‌های اقتصادی، اجتماعی و جمعیتی بر باروری تأثیر می‌گذارد. تشویق به ازدواج در مذاهب می‌تواند به ازدواج زودهنگام و در نتیجه باروری بیشتر منجر شود. از طرف دیگر ازدواج زودهنگام ممکن است مانع حضور زنان در فعالیت‌های بیرون از خانه شده و ایشان را به فرزندآوری بیشتر ترغیب کند.

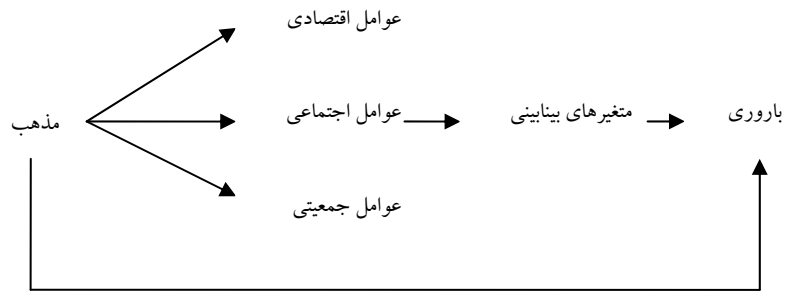
مذهب به عنوان یک متغیر تبیینی هم‌چنین می‌تواند اثر خود بر باروری را در ورای متغیرهای دیگر حفظ کند. مثلاً مذهب می‌تواند با تجویز و یا عدم تجویز روش‌های جلوگیری از حاملگی، نگرش افراد در مورد تعداد فرزندان و در نتیجه باروری را تحت تأثیر قرار دهد. ضرورت عمل به تجویز مذهب فی‌نفسه برای همه پیروان، صرف نظر از تفاوت‌های اقتصادی و اجتماعی آن‌ها، یکسان است. در این صورت اثر مذهب بر رفتارهای جمعیتی، نظیر باروری، فارغ از تفاوت‌های اقتصادی و اجتماعی خواهد بود.

[1]. متغیرهایی نظیر سن ازدواج، که به‌طور مستقیم بر باروری تأثیر می‌گذارند.

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2024-03-29]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1389.1.7.7.8]

نمودار۱. چگونگی تأثیر مذهب بر باروری

روش‌شناسی

تحقیق حاضر از نوع پیمایشی است. جامعه آماری پژوهش، زنان شهر گله‌دار از توابع شهرستان مهر واقع در جنوب استان فارس هستند. براساس اطلاعات موجود در مرکز بهداشت شهرستان مهر، ۷۰ درصد جمعیت این شهر سنّی و بقیه شیعه هستند. به منظور مقایسه و ارزیابی دقیق دو گروه مذهبی، نمونه مورد نظر به صورت یکسان از دو گروه انتخاب شد. واحد تحلیل، هر زن ۱۵ تا ٤۹ سالهٔ ازدواج کردهٔ ساکن در شهر گله‌دار می‌باشد. بر اساس آمار و اطلاعات موجود در شبکه بهداشت این شهر، ۲٦۰۰ خانوار در زمان تحقیق (۱۳۸٤) در این شهر ساکن بودند که ٦۵۰ خانوار آن شیعه و ۱۹۵۰ خانوار سنّی بودند. از این میان ۱۵۰۰ زن ازدواج کردهٔ واجد شرایط وجود داشت که ۳۷۵ نفر شیعه و ۱۱۲۵ نفر سنّی بودند. از زنان واجد شرایط تعداد ۳۰٦ نفر نمونه، به صورت نمونه‌گیری تصادفی انتخاب شدند. گفتنی است که به منظور مقایسه دقیق‌تر، نمونه‌ها از هر دو گروه مذهبی با سهمی نسبتاً برابر انتخاب شدند.

ابزار جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها در این پژوهش پرسش‌نامه بوده است. پرسش‌نامه مورد استفاده از دو بخش تشکیل شده بود. بخش اول، شامل سؤالاتی در مورد پایگاه اقتصادی و اجتماعی و ویژگی‌های جمعیتی پاسخ‌گویان می‌شد. این قسمت برگرفته از پرسش‌نامه طرح تحولات باروری[1] و پرسش‌نامه بررسی وضعیت اقتصادی و

[1]. این طرح توسط گروه جمعیت‌شناسی دانشگاه تهران با همکاری دانشگاه ملی استرالیا و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی انجام شده است (عباسی شوازی و همکاران، ۱۳۸۳).

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2024-03-29]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1389.1.7.7.8]

اجتماعی خانوار بوده[1] است. بخش دوم شامل سؤالاتی در زمینه پایبندی مذهبی و موقعیت گروه اقلیت بود. پایبندی مذهبی بر اساس گویه‌هایی سنجیده شد که اعتبار آن در پژوهش‌های پیشین مورد تأیید قرار گرفته بود. موقعیت گروه اقلیت نیز بر اساس گویه‌هایی در زمینه احساس تحرک اجتماعی سنجیده شد و در آزمون ـ آزمون مجدد ـ اعتبار گویه‌ها مورد بررسی قرار گرفت که تعدادی از گویه‌ها به دلیل پایین بودن میزان آلفا از پرسش‌نامه نهایی حذف شدند. ضمناً روایی محتوایی پرسش‌نامه توسط افراد صاحب نظر تأیید شد. داده‌های این بررسی در فاصله شهریور تا آذرماه سال ۱۳۸٤ جمع‌آوری گردید.

تعریف متغیرها

متغیر وابسته: متغیر وابسته در این مطالعه باروری می‌باشد که از طریق تعداد فرزندان زنده به دنیا آمدهٔ زنان ازدواج کرده سنجیده شده است.

متغیر مستقل: مذهب مهم‌ترین متغیر مستقل در این مطالعه است. دورکیم مذهب را دستگاهی همبسته از باورها و اعمال مربوط به امور مقدس معرفی می‌کند. این باورها و اعمال همه کسانی را که پیرو آن‌ها هستند در یک اجتماع اخلاقی واحد متحد می‌کند (شایان مهر، ۱۳۷۷: ٤۸۷). مذهب در این‌جا هم به عنوان عضویت در یک گروه خاص مذهبی و هم بر اساس میزان پایبندی به آموزه‌های مذهبی سنجیده شده است. میزان پایبندی مذهبی افراد در دو بعد عملی و نظری با استفاده از گویه‌های مرتبط (جدول ۱) مورد بررسی قرار گرفته است.

جدول ۱. گویه‌های مورد استفاده برای سنجیدن پایبندی مذهبی

گویه	بعد نظری	بعد عملی
۱	معتقدم خداوند یکتاست	شرکت در نماز جمعه
۲	زندگی بدون دین بیهوده است	شرکت در مراسم مذهبی مساجد
۳	شرکت در مراسم مذهبی موجب رستگاری می‌شود	تلاوت قرآن
٤	فرزندان باید پایبند به دین باشند	
٥	شرکت در جلسات مذهبی به انسان روحیه می‌دهد.	

[1]. این پرسش‌نامه توسط مرکز آمار ایران تدوین شده است.

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2024-03-29]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1389.1.7.7.8]

سایر متغیرهای مستقل (متغیرهای کنترل): متغیرهای اقتصادی، اجتماعی و جمعیتی به عنوان متغیرهای کنترل‌کننده رابطه مذهب و باروری مورد استفاده قرار گرفتند. این متغیرها و تعاریف عملیاتی آن‌ها به شرح زیر است:

سن ازدواج: سنی که فرد از لحاظ شرعی و قانونی ازدواج کرده و تشکیل خانواده می‌دهد.

فاصله دلخواه بین موالید: نظر افراد در مورد فاصله مناسب بین موالید.

نوع ازدواج: ازدواج خویشاوندی (دور یا نزدیک) یا غیرخویشاوندی.

جلوگیری از حاملگی: استفاده از وسایل مدرن و سنتی پیش‌گیری از بارداری.

میزان تحصیلات: بی‌سواد، ابتدایی، راهنمایی، دیپلم و بالاتر از آن.

احساس عدم تحرک اجتماعی: برای سنجش احساس عدم تحرک اجتماعی از گویه‌های زیر (جدول ۲) استفاده شده است.

جدول۲. گویه‌های مورد استفاده در سنجش احساس تحرک اجتماعی

گویه	وجود تحرک اجتماعی	عدم وجود تحرک اجتماعی
۱	با تحصیلات بالا می‌توان در جامعه پیشرفت کرد	به دست آوردن مشاغل بالا غیر قابل تصور است.
۲	در جامعه همه افراد برای پیشرفت شرایط یکسانی دارند	در خارج از کشور بهتر می‌توان پیشرفت کرد.

اقتدار و استقلال زنان: در سه بعد، استقلال در رفت و آمد، اداره منزل، وکنترل بر بدن مورد سنجش قرار گرفته است (جدول ۳).

جدول ۳. شاخص‌ها و گویه‌های مربوط به سنجش میزان اقتدار و استقلال زنان

شاخص‌ها	گویه‌ها
کنترل بر بدن	استفاده از وسایل جلوگیری از حاملگی
استقلال در اداره امور منزل	تصمیم‌گیری در زمینه خرید لوازم منزل، طلا و مواد غذایی
استقلال در رفت و آمد	رفتن به مکان‌های خاص (مطب پزشک، مسجد، منزل بستگان، روستا یا شهر دیگر)

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2024-03-29]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1389.1.7.7.8]

وضعیت اقتصادی: برای سنجش این مفهوم از سه متغیر درآمد، هزینه و لوازم منزل استفاده شده است و بر این اساس وضعیت اقتصادی افراد به چهار طبقه ضعیف، نسبتاً خوب، خوب و مرفّه تقسیم شده است.

یافته‌ها

ویژگی‌های افراد نمونه

جدول ٤ نشان‌دهندهٔ توزیع جمعیت نمونه برحسب متغیرهای منتخب است. از کل نمونه (۳۰٦ نفر ازدواج کرده ٤۹-۱۵ ساله) ٤۹ درصد شیعه و ۵۱ درصد سنّی بودند. همان‌طور که مشاهده می‌شود زنان سنّی در سطوح اجتماعی پایین‌تری نسبت به زنان شیعه قرار دارند. در مقایسه سطوح تحصیلی زنان دو گروه، زنان سنّی با نرخ بی‌سوادی ۲۳ درصدی نسبت به زنان شیعه با نرخ بی‌سوادی ۸ درصدی، نشان از نابرابری این دو گروه مذهبی در مورد دسترسی به آموزش و امکانات آموزشی دارد. حدود ۷۰ درصد از زنان شیعه از وسایل پیش‌گیری استفاده می‌کردند در صورتی که این آمار برای زنان سنّی ٦۳ درصد بوده است. اما درصد افراد استفاده‌کننده از وسایل پیش‌گیری به‌صورت اختیاری، در بین زنان سنّی به مراتب کمتر از زنان شیعه بوده است.

نتایج حاکی از آن است که ازدواج فامیلی در بین زنان سنّی از اهمیت بیشتری برخوردار است. هرچند میانگین سن ازدواج زنان شیعه و سنّی تفاوتی با یکدیگر نداشته است، زنان سنّی متقاضی فرزندان بیشتری بودند. به همین صورت زنان سنّی به‌طور متوسط دارای یک فرزند بیشتر از زنان شیعه بودند. زنان شیعه، نسبت به زنان سنّی، به شانس به عنوان عاملی برای تحرک اجتماعی اعتقاد بیشتری داشتند و همین‌طور در رفت و آمد از آزادی بیشتری برخوردار بودند. از نظر پایبندی مذهبی تفاوت معنی‌داری بین دو گروه وجود نداشت، هرچند زنان سنّی در میزان پایبندی نظری و زنان شیعه در میزان پایبندی عملی از گروه دیگر برتری مختصری داشتند.

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2024-03-29]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1389.1.7.7.8]

جدول ٤. توزیع نسبی جمعیت نمونه بر اساس متغیرهای منتخب به تفکیک مذهب

متغیرهای منتخب	شیعه	سنی
مذهب	٤٩	٥١
درصد باسواد	٩٢	٧٧
درصد افرادی که در شهر متولد شده‌اند	٥٨	٥٠
نسبت با همسر		
خویشاوندان نزدیک	٤٠	٤٩
خویشاوند دور	٢٠	٢٢
غیر خویشاوند	٤٠	٢٩
میانگین تعداد فرزندان ایده‌آل	٢.٣٥	٣.٧٢
میانگین فاصله سنی ایده‌آل فرزندان (به سال)	٣.٧	٣.٢
بعد خانوار دلخواه	٤	٤
میانگین سن ازدواج	٢٠	٢٠
درصد استفاده از وسایل جلوگیری از حاملگی	٧١	٦٣
میانگین تعداد فرزندان زنده به دنیا آمده	٢.٨	٣.٧
نمره احساس تحرک اجتماعی	١٤	١٣
درصد استفاده از وسایل جلوگیری از حاملگی (با تصمیم خود)	٦٢	٢٥
درصد استقلال در تحرک مکانی	٨١	٦٥
تعداد	١٥٠	١٥٦

باروری گروه‌های مذهبی

سطوح باروری دو گروه مذهبی به تفکیک متغیرهای منتخب در جدول ٥ نشان داده شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود سطح باروری زنان سنّی به‌طور معنی‌داری از باروری زنان شیعه بالاتر است. این روابط با استفاده از تحلیل طبقات چندگانه آزموده شده‌اند و نتایج همهٔ آزمون‌ها در سطح کمتر از ۰/۰۱ درصد معنی‌دار می‌باشد. این بدین معنی است که رابطهٔ مذهب و باروری با کنترل هر یک از متغیرهای منتخب معنی‌دار باقی می‌ماند.

میانگین تعداد فرزندان زنده به دنیاآمده زنان با کنترل متغیر تحصیلات فقط در مقطع متوسطه دارای تفاوت معنی‌داری بود؛ یعنی با بالا رفتن تحصیلات تا مقطع متوسطه، باروری زنان شیعه کاهش بیشتری نسبت به زنان اهل سنّت داشته است.

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2024-03-29]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1389.1.7.7.8]

وضعیت اقتصادی نیز به تفاوت باروری بین دو گروه مذهبی اشاره دارد. میانگین فرزندان زنده به دنیا آمده زنان شیعه در طبقات بالای اقتصادی بیشتر از طبقات متوسط و پایین است، بدین معنی که بهبود وضعیت اقتصادی تأثیری مستقیم و مثبت بر فرزندآوری زنان شیعه داشته است؛ اما باروری زنان اهل سنّت در طبقات مختلف اقتصادی (بالا، متوسط و پایین) تفاوت معنی‌دار و قابل توجهی با هم ندارد.

جدول ۵. میانگین تعداد فرزندان زنده به دنیا آمده زنان شیعه و سنّی با کنترل متغیرهای منتخب

متغیرهای مستقل	شیعه	سنی	متغیر های مستقل	شیعه	سنی
تحصیلات			پایبندی مذهبی (عملی)		
بی‌سواد	۵	۵	پایبندی کامل	۲/٦	۳/۳
ابتدایی و راهنمایی	۳/۳	۳/۳	پایبندی نسبتاً بالا	٤/۱	٤/٤
دبیرستان	۱/۵	۲/۹	پایبندی کم	۲	٤/۱
عالی	۱	–	عدم پایبندی	۰	۳
تعداد	۱٤٤	۱٥٤	تعداد	۱۳٥	۱٥۱
نوع ازدواج			پایبندی مذهبی (نظری)		
غیر خویشاوند	۲/۵	۳/۸	پایبندی کامل	۲/۷	۳/۵
خویشاوند	۳	۳/۵	نسبتاً خوب	۳/۱	۳/۵
			پایبندی کم	۳	٤/۵
			عدم پایبندی	۵	۳
تعداد	۱٤٤	۱٥٤	تعداد	۱۳٥	۱٥۱
وضعیت اقتصادی			احساس عدم تحرک اجتماعی		
پایین	۲/۹	۳/٦	خیلی بالا	٤	۳
متوسط	۱/۸	۳/۵	بالا	۵/۲	۳/۵
متوسط رو به بالا	٤	٤/۱	متوسط	۲/٦	۳/۷
عالی	۳/۵	۳/۳	کم	۲/۲	۳/۸
			خیلی کم	۲	۳/٤
تعداد	۱٤۷	۱٤۸	تعداد	۱٤٤	۱٤۹
فاصله سنی ایده‌آل فرزندان			استفاده از وسایل جلوگیری از		
یک تا ۲/۵ سال	۱	۳/۷	حاملگی		
سه سال	۲/۹	۳/٦	استفاده نمی‌کند	۳/۱	۳/۸
چهار سال	۳/۳	۳/٦	استفاده می‌کند	۱/۸	۳/۵
پنج سال و بیشتر	۳/۱	۳/۷			
تعداد	۱۳۸	۱٥۳	تعداد	۱۳۸	۱٥۳

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2024-03-29]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1389.1.7.7.8]

سن پاسخ‌گو			سن ازدواج		
۱۵-۱۹ سال	–	۱/۸	۱۰-۱٤ سال	٤/۲	٤/۲
۲۰-۲٤ سال	۱/۲	۲/۵	۱۵-۱۹ سال	۲/۸	۳/۷
۲۵-۲۹ سال	۱/۹	۳/۳	۲۰-۲٤ سال	۲/۳	۳/٤
۳۰-۳٤ سال	۳/۱	۳/۳	۲۵-۲۹ سال	۱	۳/۵
۳۵-۳۹ سال	۳/۵	٤/۸	۳۰-۳٤ سال	۰/۷	٦
٤۰-٤٤ سال	۲	٦	۳۵-۳۹ سال	۰	۰
٤۵-٤۹ سال	۳	۸/۱			
تعداد	۱٤٤	۱۵۵	تعداد	۱۳۸	۱۵۳

همان‌طور که اشاره شد ازدواج فامیلی در بین زنان سنّی بیشتر است. احتمالاً کاهش شکل‌گیری ازدواج‌های خویشاوندی (و بعضاً تحمیلی) در بین زنان شیعه را می‌توان به تحصیلات بالای زنان شیعه و بالارفتن پایگاه اجتماعی آن‌ها در جامعه (نسبت به زنان سنّی) نسبت داد. همانند موارد قبل تفاوت باروری زنان شیعه در ازدواج‌های خویشاوندی و غیرخویشاوندی بیشتر از زنان سنّی است.

میانگین فرزندان زنده به دنیا آمده زنان شیعه در دو بعد پایبندی مذهبی (نظری و عملی) در کلیه سطوح کمتر از زنان سنّی است. نقطه مشترک هر دو گروه، فرزندان بیشتر برای میزان پایبندی تقریباً متوسط است. علاوه بر وضعیت فوق، تنها رابطهٔ قابل توجه افزایش باروری با کاهش میزان پایبندی زنان شیعه می‌باشد. این می‌تواند منعکس‌کنندهٔ وضعیت اقتصادی و اجتماعی پایین افراد دارای پایبندی کم باشد.

متغیرهای جمعیتی (سن، فاصله سنی فرزندان، و سن ازدواج) به عنوان عوامل بلافصل باروری تأثیر معنی‌داری در تفاوت باروری دو گروه مذهبی داشته‌اند. تغییرات باروری برحسب سن نشان می‌دهد زمان فرزندآوری زنان سنّی طولانی‌تر از زنان شیعه است و در نتیجه تفاوت باروری بین گروه‌های سنی برای زنان شیعه بیشتر است. نتایج مربوط به سن ازدواج حاکی از آن است که در ازدواج‌های زودهنگام تفاوتی بین زنان شیعه و سنّی وجود ندارد، اما هرچه ازدواج در سنین بالاتری انجام می‌گیرد تفاوت‌ها بیشتر می‌شوند. این می‌تواند به تفاوت‌های اقتصادی و اجتماعی بین افراد از نظر سن ازدواج نسبت داده شود. از نظر فاصله سنی ایده‌آل فرزندان، تفاوت چندانی در باروری

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2024-03-29]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1389.1.7.7.8]

زنان در دو گروه مذهبی ندارد. همان‌طور که قابل پیش‌بینی است باروری زنان شیعه استفاده کننده از وسایل جلوگیری از حاملگی، کمتر از همتایان آن‌ها است که از این وسایل استفاده نمی‌کنند. هرچند این تفاوت برای زنان سنّی نیز وجود دارد، میزان تفاوت در مقایسه با زنان شیعه کمتر است. این می‌تواند اهمیت کمتر استفاده از وسایل جلوگیری از حاملگی در بین زنان سنّی را منعکس کند.

باروری زنان شیعه که احساس عدم تحرک اجتماعی می‌کنند از سایر کسانی که در این گروه مذهبی کمتر این احساس را دارند بیشتر است. این می‌تواند به‌نوعی تأییدکنندهٔ فرضیه موقعیت گروه اقلیت باشد؛ به این صورت که این زنان برای کاهش فاصله خود با اکثریت از ابزار کاهش باروری استفاده می‌کنند. اما چنین تفاوتی در مورد زنان سنّی وجود ندارد.

جدول ٦، تغییرات باروری دو گروه مذهبی را بعد از کنترل متغیرهای منتخب نشان می‌دهد. بعد از کنترل، تفاوت کلی در باروری گروه‌های مذهبی کاهش یافته است. بر حسب نوع متغیر، این تفاوت با کنترل متغیرهای جمعیتی، استقلال زنان، و متغیرهای بینابینی بیشتر و با کنترل متغیرهای اجتماعی، پایبندی مذهبی، و احساس عدم تحرک اجتماعی کمتر شده است. این نشان‌دهندهٔ آن است که اثرات متغیرهای دسته اول بر تفاوت باروری دو گروه بیشتر می‌باشد. در نتیجه تفاوت در متغیرهای بینابینی مؤثر باروری نظیر سن ازدواج، بین دو گروه مذهبی، نقش مهم‌تری در تفاوت باروری دو گروه دارد، هرچند خود این عوامل نیز متأثر از عوامل اقتصادی و اجتماعی می‌باشند.

جدول ٦. میانگین تعداد فرزندان زنده بدنیا آمده زنان شیعه و سنّی قبل و بعد از کنترل مشخصه‌ها

متغیرها	شیعه			سنی		
	قبل از کنترل	بعد از کنترل	تعداد	قبل از کنترل	بعد از کنترل	تعداد
متغیرهای اجتماعی[1]	۲/۸۵	۳/۱۸	۱٤٤	۳/٦٥	۳/۳٤	۱٥٤

[1] تحصیلات، نوع ازدواج و محل سکونت

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2024-03-29]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1389.1.7.7.8]

وضعیت اقتصادی	۲/۹	۲/۸	۱٤۷	۳/٦	۳/٥	۱٤۸
متغیرهای جمعیتی[۱]	۲/٤	۲/۲	۱۳۸	۳/٦	۳/۸	۱٥۳
پایبندی مذهبی	۲/۹	۳	۱۳٥	۳/٦	۳/٥	۱٥۱
احساس عدم تحرک اجتماعی	۲/۸	۲/۹	۱٤۷	۳/۷	۳/۷	۱٤۹
استقلال زنان	۳/۱٦	۳/۱۳	۱۰۰	۳/۸	۳/۹	۱۱۱
متغیرهای بینابینی[۲]	۲/٤	۲/۳	۱۳۸	۳/٦	۳/۸	۱٥۳
کلیه متغیرها	۲/۸	۳	۷۹	۳/٦	۳/٥	۱۱٤

در جدول ۷، تأثیر هم‌زمان متغیرهای منتخب بر باروری زنان نشان داده شده است. پس از کنترل کلیه متغیرها، تفاوت‌های مذهبی در باروری دو گروه قومی هم‌چنان معنی‌دار باقی می‌ماند هرچند از شدت اولیه آن به اندازه قابل توجهی کاسته می‌شود. رابطهٔ مذهب (تعلق مذهبی) با باروری، بدون کنترل متغیرها، در حدود ۰/۱۸ می‌باشد. با کنترل میزان تحصیلات زنان، شدت این رابطه به ۰/۰۳۷ کاهش می‌یابد. اما مجدداً با کنترل سایر متغیرهای موجود، شدت رابطه به ۰/۱۲۱ افزایش می‌یابد. علاوه بر تحصیلات، متغیرهای پایبندی به آموزه‌های مذهبی، و میزان اقتدار زنان نیز با ورود خود در معادله شدت رابطهٔ مذهب و باروری را کاهش داده‌اند در حالی که کنترل سایر متغیرها به افزایش شدت رابطه منجر شده است. این وضعیت، اهمیت بیشتر آگاهی و شناخت در تحولات باروری را نمایان می‌سازد.

با معنی‌داری رابطهٔ نهایی، تأثیر مذهب بر تفاوت باروری دو گروه مذهبی در ورای متغیرهای منتخب نمایان می‌شود. هم‌چنین مذهب به همراه بقیه متغیرهای کنترل تقریباً ۳۸ درصد از تغییرات باروری زنان در منطقه مورد بررسی را تبیین می‌کند. این اثر مستقل مذهب، فرضیه الهیات ویژه را به اثبات می‌رساند؛ بدین صورت که علی‌رغم هم‌سانی اقتصادی و اجتماعی، تعلق مذهبی (در قالب حفظ ارزش‌های مذهبی) در نگرش نسبت به فرزند و خانواده تأثیرگذار است. این هم‌چنین وجهی از فرضیه موقعیت

[۱]. سن، فاصله سنی ایده‌آل فرزندان، تعداد فرزندان ایده‌آل

[۲]. سن ازدواج، استفاده از وسایل جلوگیری از حاملگی

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2024-03-29]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1389.1.7.7.8]

گروه اقلیت (با فرض اقلیت بودن اهل تسنن در ایـران) را نمایـان مـی‌سـازد کـه در آن، گروه اقلیت باوجود هم‌گرایی‌های اقتصادی و اجتماعی بـا اکثریـت، در تعقیـب هویـت گروهی خود (در قالب حفظ ارزش‌های گروهی) است.

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2024-03-29]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1389.1.7.7.8]

جدول ۷. ضرایب رگرسیونی تأثیر هم‌زمان متغیرهای منتخب بر باروری زنان

	Beta1	Beta2	Beta3	Beta4	Beta5	Beta6	Beta7	Beta8	Beta9	Beta10	Eta
مذهب	۰/۱۸۲	۰/۰۳۷	۰/۰۹۷	۰/۱۴۹	۰/۱۱۱	۰/۱۲۲	۰/۱۱۴	۰/۱۰۸	۰/۱۰۹	۰/۱۲۱	۰/۱۸۲
تحصیلات		۰/۳۶۴	۰/۳۹۷	۰/۴۱۷	۰/۳۸۶	۰/۳۸۹	۰/۳۸۵	۰/۴۲۶	۰/۴۳۸	۰/۴۲۸	۰/۱۲۴
وضعیت اقتصادی			۰/۲۰۹	۰/۱۷۵	۰/۰۱۹۸	۰/۱۹۹	۰/۲۰۸	۰/۲۲۸	۰/۲۳۳	۰/۲۳۲	۰/۲۰۵
فاصله موالید				۰/۱۵۴	۰/۱۵۷	۰/۱۷۴	۰/۱۸۳	۰/۲۰۱	۰/۱۸۷	۰/۱۸۵	۰/۲۲۸
بعد عملی آموزه‌ها					۰/۱۹۲	۰/۱۸۳	۰/۱۷۸	۰/۱۴۷	۰/۱۵۹	۰/۱۵۰	۰/۱۹۷
احساس عدم تحرک اجتماعی						۰/۰۴۷	۰/۰۵۳	۰/۰۱۸	۰/۰۵۰	۰/۰۶۱	۰/۱۹۹
استقلال در رفت و آمد							۰/۰۴۶	۰/۰۵۴	۰/۰۴۷	۰/۰۳۸	۰/۲۰۴
بعد نظری آموزه‌ها								۰/۱۸۸	۰/۱۸۰	۰/۱۹۰	۰/۱۹۶
کنترل موالید									۰/۱۲۴	۰/۱۴۶	۰/۱۹۴
استقلال در مدیریت منزل										۰/۰۷۷	۰/۱۹۴
R2		۰/۱۴۰	۰/۲۴۸	۰/۲۸۱	۰/۲۹۸	۰/۳۰۸	۰/۳۱۱	۰/۳۵۱	۰/۳۷۰	۰/۳۷۶	-
F		۵/۰۴۱	۱۴/۸۰۰	۱۴/۷۶۸	۱۰/۹۴۰	۱۱/۱۴۵	۱۱/۵۲۲	۱۰/۸۵۳	۱۰/۵۵۶	۱۰/۵۱۸	-
Sig.		۰/۰۲۶	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	-

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2024-03-29]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1389.1.7.7.8]

بحث و نتیجه‌گیری

هدف این مقاله مقایسه و تبیین میزان باروری زنان ۱۵ تا ۴۹ سالهٔ ازدواج‌کردهٔ سنّی و شیعه ساکن در شهر گله‌دار استان فارس بوده است. یافته‌ها بالاتر بودن میزان باروری زنان سنّی نسبت به زنان شیعه و معنی‌دار بودن این تفاوت را نشان داده‌اند. تفاوت‌های باروری گروه‌های مذهبی را می‌توان ناشی از تفاوت در ویژگی‌های افراد (ناشی از عوامل اقتصادی، اجتماعی و جمعیتی) دانست. متغیرهای اجتماعی (نظیر تحصیلات) بیشترین تأثیر را در کاهش تفاوت‌های مذهبی باروری داشته است. بنابراین می‌توان گفت که دسترسی برابر زنان سنّی و شیعه به امکانات و فرصت‌های آموزشی می‌تواند در همگراشدن بیشتر باروری گروه‌های مذهبی مؤثر واقع شود. از طرف دیگر متغیرهای جمعیتی و متغیرهای بینابینی، تفاوت باروری دو گروه را افزایش داده‌اند. با توجه به این‌که در منطقه مورد مطالعه، دو گروه مذهبی هم از لحاظ باروری و هم از لحاظ مشخصه‌های اجتماعی و اقتصادی با یکدیگر تفاوت داشته‌اند، این سؤال مطرح می‌شود که آیا با کنترل ویژگی‌های اقتصادی، اجتماعی و جمعیتی افراد در گروه‌های مذهبی، تفاوت در باروری قابل توجه خواهد بود؟ به عبارت دیگر، آیا با کنترل ویژگی‌ها و خصایص فردی، مذهب تأثیر معنی‌دار خود بر باروری را حفظ می‌کند؟

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، با توجه به زمینه‌های نظری، از آزمون تحلیل طبقات چندگانه استفاده شده است. نتایج این آزمون نشان داد که با کنترل کلیه مشخصه‌ها، مذهب تأثیر مستقل و معنی‌دار خود را حفظ می‌کند، هر چند شدت و قوت این رابطه با کنترل مضاعف متغیرها تغییر می‌کند. معنی‌دار بودن تفاوت باروری زنان شیعه و سنّی، بعد از کنترل متغیرهای اقتصادی، اجتماعی و جمعیتی، عدم توانایی فرضیه همانندی مشخصه‌ها در تبیین تفاوت باروری دو گروه مذهبی شیعه و سنّی را منعکس می‌کند. در مقابل، اثر مستقل و معنی‌دار مذهب، توانایی فرضیه الهیات ویژه را در تبیین تفاوت باروری این دو گروه مذهبی آشکار می‌کند. در هر صورت تفاوت معنی‌دار باروری دو گروه نشان‌دهندهٔ اهمیت آموزه‌های مذهبی در زندگی انسان‌هاست.

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2024-03-29]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1389.1.7.7.8]

اثر مستقل مذهب می‌تواند ناشی از نگرش متفاوت گروه‌های مذهبی نسبت به فرزندآوری باشد. تنازع گروهی، قومی و مذهبی می‌تواند یکی از عوامل تغییر نگرش باشد. افزایش تعداد افراد اهل تسنن در مقابل گروه شیعیان ممکن است توجیهی برای مسلمانان سنّی جهت داشتن فرزندان بیشتر باشد. ممکن است حمایت از چنین نگرشی در سطح محلی و از طرف افراد و مقامات ذی‌نفوذ وجود داشته باشد. علاوه بر آن، نگرش متفاوت نسبت به وظایف زن، انگیزه‌های افراد برای داشتن فرزند را تحت تأثیر قرار می‌دهد. زنان سنّی، در مقایسه با زنان شیعه، ممکن است بیشتر به وظایف مادری یک زن توجه کرده و بر وظیفهٔ فرزندآوری و تربیت فرزند تأکید بیشتری داشته باشند. مضافاً این‌که میزان درک از کنترل موالید و روش‌های مورد استفاده نیز می‌تواند در بین گروه‌های مختلف متفاوت باشد. در حدود ۲۲ درصد از زنان سنّی از روش توبکتومی (بستن لوله) استفاده کرده‌اند، در صورتی که درصد فوق برای زنان شیعه کمتر از ۱۵ بوده است. نتایج مطالعهٔ باروری در استان‌های منتخب ایران (عباسی شوازی و دیگران، ۲۰۰۹: ۱۰۳) نیز مؤید همین نتیجه می‌باشد.

چنین وضعیت‌هایی که حاصل تفاوت‌های اعتقادی، فرهنگی و مردم‌شناختی گروه‌های قومی و مذهبی است می‌تواند ورای هم‌گرایی‌های اقتصادی و اجتماعی، نگرش‌ها و رفتارهای مرتبط با فرزندآوری و باروری را تحت تأثیر قرار دهد. فهم دقیق‌تر رفتار باروری گروه‌های مذهبی و تعیین میزان دخالت تعلق مذهبی در رفتارهای جمعیتی این گروه‌ها، نیازمند شناخت دقیق کلیه عوامل درگیر می‌باشد. نتایج این مطالعه بر اساس متغیرهای موجود است و دخالت متغیرهای بیشتر می‌تواند تغییراتی در نتایج ایجاد کند. پیشنهاد می‌شود تا در مطالعات تکمیلی، اثر مستقل مذهب از طریق در نظر گرفتن تمامی متغیرهای درگیر در فرزندآوری زنان و به‌کارگیری روش‌های دیگر (نظیر روش کیفی)، برای فهم بیشتر اعتقادات و ارزش‌های افراد در گروه‌های مذهبی، به‌صورت تفصیلی مورد بررسی قرار گیرد.

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2024-03-29]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1389.1.7.7.8]

منابع

شایان‌مهر، علیرضا (۱۳۷۷) *دایرةالمعارف تطبیقی علوم اجتماعی*، تهران: کیهان.

عالی‌نژاد، زهرا و محمود محمودی (۱۳۷۸) «تفاوت‌های باروری در استان هرمزگان سال ۱۳۷۵»، *فصلنامه محیط‌شناسی*، شماره ۲٤: ۲٤-۱۸.

عباسی شوازی، محمد جلال (۱۳۸۰) «همگرایی رفتارهای باروری در ایران، میزان، روند و الگوی سنی باروری در استان‌های کشور در سال‌های ۱۳۵۱ و ۱۳۷۵»، *نامه علوم اجتماعی*، شماره ۱۸: ۲۳۱-۲۰۱.

عباسی شوازی، محمد جلال، میمنت حسینی چاوشی، پیتر مکدونالد و بهرام دلاور (۱۳۸۳) *تحولات باروری: شواهدی از چهار استان منتخب*، تهران: وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی.

لوکاس، دیوید و پاول میر (۱۳۸۱) *درآمدی بر مطالعات جمعیتی*، ترجمهٔ حسین محمودیان، تهران: دانشگاه تهران.

مرکز آمار ایران (۱۳۸۷) *نتایج کلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵*، تهران: مرکز آمار ایران.

Abbasi-Shavazi M. J., P. McDonald and M. Hosseini-Chavoshi (2009) The *Fertility Transition in Iran*, London: Springer.

Aghajanian Akbar (1991) "Population change in Iran, 1966-86: A Stalled Demographic Transition?", *Population and Development Review*, 17 (4): 703-715.

Bean, F. D. and J. P. Marcum (1978) "Differential Fertility and the Minority Group Status Hypothesis" in *The Demography of Racial and Ethnic Groups*, eds. F. D. Bean and W. P. Frisbie, New York: Academic Press: 189-211.

Caldwell, J. (1982) *Theory of Fertility Decline*, London: Academic Press.

Chamie, J. (1977) "Religious Differentials in Fertility, Lebanon 1971", *Population Studies*, 31 (2): 365-82.

Chamie, J. (1981) *Religion and fertility: Arab Christian-Muslim Differentials*, Cambridge: Cambridge University Press.

Easterlin, R. A. (1985) *The Fertility Revolution*, Chicago: The Chicago University Press.

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2024-03-29]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1389.1.7.7.8]

Foroutan, Y. (2008) "Women's Employment, Religion and Multiculturalism: Socioeconomic Emphasis", *Journal of Population Research*, 25 (1): 163-190.

Goldscheider, C. and P. R. Uhlenberg (1969) "Minority Group Status And Fertility", *American Journal of Sociology,* 74 (4): 361-372.

Mahmoudian, H. and G. Carmichael (1998) "An Analysis of Muslim Fertility in Australia Using the Own-Children Method", *Journal of Muslim Minority Affairs*, 18 (2): 251-269.

McNicoll, Geoffrey (1994) "Institutional Analysis of Fertility", in Kerstin Lindahl-Kiessling and Hans Landberg (eds.), *Population, Economic Development and the Environment*, Oxford: Oxford University Press.

McQuillan, Kevin (2004) "When Does Religion Influence Fertility?", *Population and Development Review*, 30 (1): 26-26.

Mishra, V. (2004) Muslim/Non-Muslim Differentials in Fertility and Family Planning in India, East-West Center Working Paper, No. 112, *Population and Health Series*.

Morgan, S. P. et al. (2002) "Muslim and non-Muslim Differences in Female Autonomy and Fertility: Evidence from Four Asian Countries", *Population and Development Review*, 28 (3): 515-537.

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2024-03-29]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1389.1.7.7.8]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1389.1.7.7.8] [Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2024-03-29]